

LINGUAE FRANCAE ANTIQUAE

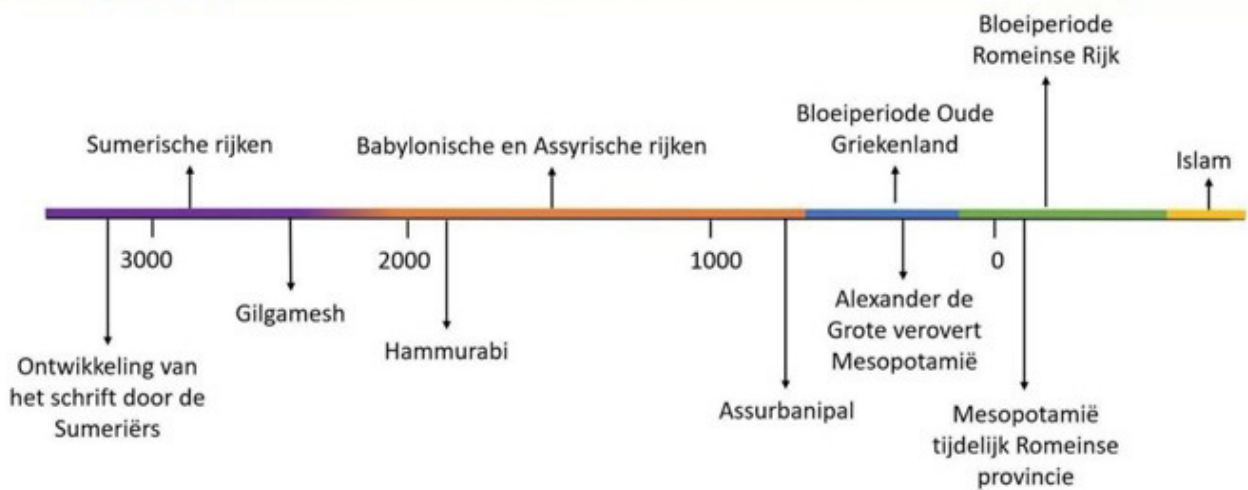
Lesbrief van Stichting Zenobia

Onderdeel van de module
EEN MESOPOTAMISCHE ODYSSEE

Wat ga je in deze lessenserie leren?

- Je kunt verschillende schriftsystemen uit het Oude Midden Oosten herkennen en benoemen, specifiek het spijkerschrift en het alfabet.
- Je kunt het begrip 'lingua franca' uitleggen en bovendien toelichten waarom Akkadisch en Aramees 'linguae francae' zijn.
- Je kunt in eigen woorden uitleggen waarom het alfabet het dominante schriftsysteem werd ten koste van het spijkerschrift.
- Je kunt je naam en losse woorden schrijven in het spijkerschrift en Aramees.
- Je kunt eenvoudige zinnen geschreven in het spijkerschrift translitereren en normaliseren met behulp van een tekenlijst.
- Je kunt eenvoudige Akkadische zinnen vertalen.

Afb. 1 Kaart van Mesopotamië en tijdlijn

Inleiding

In deze lesbrief nemen we jullie mee naar *linguae francae*: talen die mensen met verschillende moedertalen gebruiken om met elkaar te communiceren, zoals het Engels, Spaans of Modern Standaard Arabisch vandaag. We kijken eerst naar wat een taal een *lingua franca* maakt en zoomen dan in op twee van deze talen. De eerste taal is het Akkadisch, dat in het Oude Mesopotamië in het *spijkerschrift* werd geschreven. Spijkerschrift is het eerste schrift dat we kennen en werd op klei geschreven. Wij vinden het nu vanzelfsprekend dat we een *alfabet* gebruiken, maar toch werd het alfabet pas later in de oudheid belangrijk. We kijken vervolgens naar het ontstaan van het alfabet en een taal in de oudheid die met een alfabet werd geschreven: het Aramees.

Wist je dat...

alle schuingedrukte woorden in de begrippenlijst aan het einde te vinden zijn?

Het concept lingua franca

Een lingua franca is een taal die wordt gebruikt voor de communicatie tussen mensen met verschillende moedertalen. Zo is het Engels vandaag de dag wereldwijd een lingua franca: wanneer je de taal van een persoon met wie je praat niet spreekt, spreek je doorgaans Engels met elkaar. Voor veel mensen is het Engels een tweede taal, maar er zijn ook mensen met Engels als moedertaal. Een lingua franca kan per regio en periode verschillen.

Het Engels is niet altijd de meest wijdverbreide lingua franca geweest, want linguae francae bestaan al sinds de oudheid. Het Grieks was een lingua franca in een groot deel van het Middellandse Zeegebied en het Midden Oosten sinds de veroveringen van Alexander de Grote (4e eeuw v.Chr.) tot en met het Byzantijnse Rijk (c. 15e eeuw n. Chr.). Ook het Latijn was een lingua franca in alle gebieden van het Romeinse Rijk en werd in de wetenschap tot en met de 18e eeuw gebruikt als lingua franca.

Wist je dat...

de term 'lingua franca' Latijn is en letterlijk 'taal van de Franken' betekent? De Franken waren erg invloedrijk in Europa na de regering van Karel de Grote (8e eeuw n. Chr.), en daardoor was de taal die zij spraken – het Frankisch – ook dominant in grote delen van Europa. Vandaar dat men die benaming is gaan gebruiken als begrip voor een wijdverspreide en dominante taal.

Een lingua franca kan op verschillende manieren het belangrijkste communicatiemiddel worden. Zo werd het Latijn verspreid door de uitbreiding van het Romeinse Rijk. Het Akkadisch, een taal die werd gesproken in het oude Mesopotamië, werd gebruikt als communicatiemiddel door de grote politieke leiders. Deze leiders woonden niet in het Akkadische Rijk, maar gebruikten de Akkadische taal alleen voor hun onderlinge communicatie. Dit lijkt op de positie van het Engels in Nederland nu: wij gebruiken het Engels als communicatiemiddel, maar zijn geen onderdeel van het Britse Gemenebest of de Verenigde Staten. Het is hierbij belangrijk dat een lingua franca niet alleen om gesproken, maar dat het ook om geschreven communicatie gaat.

Opdracht I

1. De titel van dit hoofdstuk is 'Linguae Francae Antiquae'. Waarom zou deze naam gekozen zijn? Ga in op alle woorden uit de titel, dus zowel 'Linguae Francae' als 'Antiquae'.
2. Als jij een lingua franca mocht kiezen en die nu direct goed zou kunnen spreken, welke taal zou je dan kiezen en waarom?
3. Weet je iets over andere linguae francae dan het Engels? Zo ja, wat zijn de belangrijkste dingen die je weet?

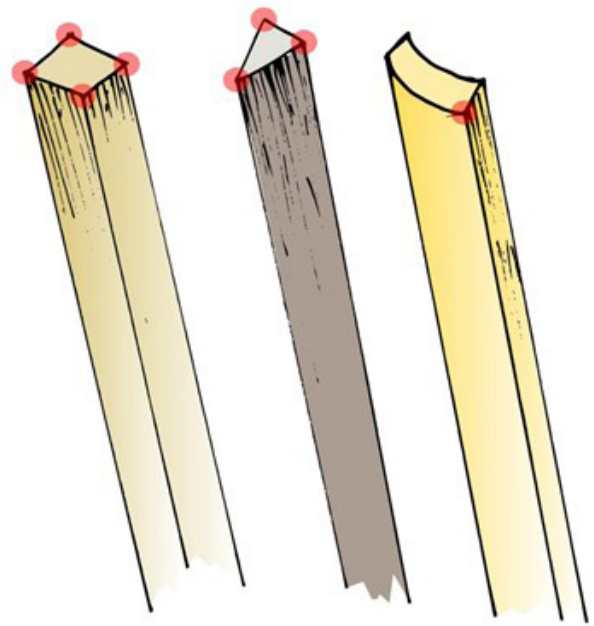
Wist je dat...

in de oudheid meertaligheid de norm was? Er wordt vaak gedacht dat de meeste mensen in de oudheid maar één taal spraken, maar dat was meestal niet het geval. Veel mensen konden meerdere talen spreken, vergelijkbaar met bijvoorbeeld tegenwoordig een Nederlander die Nederlands en Engels spreekt.

Het spijkerschrift

De ontwikkeling van het spijkerschrift

Met name het Akkadisch werd vanaf ongeveer 2000 v.Chr. in het hele Midden Oosten voor de bestuurders van verschillende rijken dé taal om schriftelijk te communiceren, ook als het niet iemands moedertaal was. Deze taal werd geschreven in een van de vroegst bekende *schriftsystemen* van de wereld: het *spijkerschrift*. Het spijkerschrift is lang het meest gebruikte schriftsysteem in de Mesopotamische oudheid geweest. We noemen dit schrift 'spijkerschrift' omdat elk teken bestaat uit losse delen die een beetje lijken op spijkers die je in planken of in de muur hamert. Net zoals het Latijnse alfabet nu werd het spijkerschrift voor veel verschillende talen gebruikt. Afbeelding 2 (links) is een voorbeeld van zo'n kleitablet. Hier zie je een lijst met akkers die bebouwd zijn. De rondjes zijn gemaakt met de achterkant van een stylus en duiden hoeveelheden aan. Rechts zie je drie soorten stylus, gemaakt van rietstengels, om spijkerschrift mee te schrijven. Met de rode rondjes wordt aangegeven waar je met de stylus de klei raakt.

Afb. 2 Kleitablet met spijkerschrift (c. 2500-2340 v.Chr.) en drie soorten stylus

Het linkerdeel geeft lettergrepen als 'ba', 'da', 'ga' etc. aan. Het rechterdeel geeft lettergrepen als 'ab', 'ad', 'ad' etc. aan. Op de bovenste rij vind je de losse klinkers. Je kunt je naam spellen door deze eerst in lettergrepen op te delen. Let op dat namen die beginnen met meerdere medeklinkers, bijvoorbeeld 'st-' of 'kl-', aan het begin geschreven moeten worden met een E.

$C(H) \rightarrow S$ of K of H	$V \rightarrow W$	$Y \rightarrow I$ of J	$IE \rightarrow I$
$F \rightarrow W$	$O \rightarrow U$	$X \rightarrow K$	$OE \rightarrow U$

Anne ('an-ne') =

Aisha ('a-i-sha') = ʾĪshā

Jayden ('de-je-i-de-en')=

Stella ('es-te-el-la')=

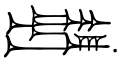
Klaas ('ek-la-as') =

Esther ('es-te-er') = 以斯帖

1. Bestudeer afbeelding 2. Kijk goed naar de tekens links. Elk teken bestaat uit een verzameling van 'spijkers'. In welke richting kunnen 'spijkers' blijkbaar worden 'geschreven'?
2. Waarom zouden ze in het oude Mesopotamië klei gekozen hebben als schrijfmateriaal? Geef twee redenen.
3. Waarom zouden ze voor deze manier van schrijven op klei gekozen hebben, dus met spijkerschrifttekens?
4. Bestudeer het rechterdeel van afbeelding 2. Hoe zou een spijkerschriftteken in de klei aangebracht zijn?
5. Schrijf je naam in het spijkerschrift. Gebruik hiervoor de tabel met spijkerschrifttekens (p.7).

	↓+A	↓+E	↓+I	↓+U	A+↓	E+↓	I+↓	U+↓
-	𐌲 _a	𐌹 _e	𐌺 _i	𐌻 _u	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻
B	𐌲𐌺	𐌹	𐌺	𐌻	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻
D	𐌲𐌺	𐌹	𐌺	𐌻	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻
G	𐌲𐌺	𐌹	𐌺	𐌻	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻
H	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻
J	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻				
K	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻
L	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻
M	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻
N	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻
P	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻
Q	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻
R	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻
S	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻
SH	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻
T	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻
W	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻
Z	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻	𐌲	𐌹	𐌺	𐌻

Er waren naast lettergreeptekens ook tekens die een heel woord konden uitbeelden. We noemen die tekens *logogrammen*. Dat scheelde ruimte, want je hoefde dan minder tekens op te schrijven.

Bijvoorbeeld het teken .

Als je dit teken schrijft, schrijf je in elke taal het woord 'koning'.

Ten slotte zijn er tekens voor een categorie van woorden. Als je bijvoorbeeld de naam van een god hebt opgeschreven in spijkerschrift, kun je met het teken aangeven: 'LET OP DIT IS EEN GOD'.

Dit soort tekens worden *determinatieven* genoemd.

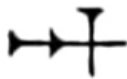
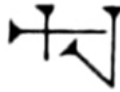
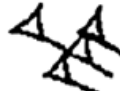
Wist je dat...

wij ook determinatieven gebruiken? Denk maar bijvoorbeeld aan €, wat we kunnen lezen als 'euro(teken)', of het ©-teken (copyright, wat betekent dat iets beschermd is onder het auteursrecht en dus niet zomaar overgenomen mag worden), of TM (trademark, voor merknamen die nog niet beschermd zijn).

Opdracht III

Sommige logogrammen komen voort uit tekeningen voor bepaalde woorden die in de klei gekrast werden. In sommige gevallen kun je met een beetje fantasie nog herkennen wat een logogram voorstelt. In afb. 3 zie je de ontwikkeling van het logogram SAG en nog een aantal andere tekens. Bestudeer deze ontwikkeling en beantwoord onderstaande vragen.

1. Wat betekent het logogram SAG als je naar fase 1 kijkt? *Hint*: met een beetje fantasie herken je een oog en een neus.
2. Benoem de ontwikkelingen van het logogram SAG tussen de verschillende fases.
3. Het logogram wordt steeds abstracter. Bedenk één voordeel en één nadeel van deze ontwikkeling.
4. Bedenk wat de betekenis van de andere logogrammen zou kunnen zijn en wat het teken oorspronkelijk voorstelde. *Hint* bij DUG: hier wordt bijvoorbeeld graan in bewaard.

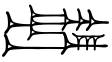
	Fase 1	Fase 2	Fase 3	Fase 4
SAG				
DINGIR				
KU ₆				
HU				
SHE				
DUG				

Afb. 3 Ontwikkeling van verschillende spijkerschrifttekens

Talen in het spijkerschrift

Tot de 1e eeuw n. Chr. was het spijkerschrift in gebruik voor veel verschillende talen. Vanaf de 6e of 7e eeuw werd een ander schriftsysteem dominant: het alfabet. De reden hiervoor is simpel: er zijn vele honderden spijkerschrifttekens om uit je hoofd te leren, wat natuurlijk niet echt makkelijk is vergeleken met een alfabet van 30 (of nog minder) tekens. Ook zullen velen het spijkerschrift moeilijk hebben gevonden om te schrijven: het was een ware kunst om te perfectioneren! Hierover later meer.

De oudste taal in het spijkerschrift was het Sumerisch. Hiervoor is het schrift ook oorspronkelijk ontwikkeld. Dit is zelfs een van de oudst bekende talen waar we teksten van over hebben. We weten niet precies hoe oud de taal is, maar sinds de vroegste vormen van schrift, dus sinds ongeveer 3300 v.Chr., zijn er teksten in het Sumerisch. Daarna werd het schrift ook aangepast en gebruikt voor andere talen, met name het Akkadisch. Er zijn veel meer *Semitische talen* en die lijken allemaal qua woorden en grammatica op het Akkadisch. Denk aan bijvoorbeeld Aramees (zie verderop), maar ook aan het moderne Arabisch. Dit is vergelijkbaar met hoe bijvoorbeeld het Nederlands en het Duits op elkaar lijken.

In het Akkadisch worden vaak tekens gebruikt die ook in het Sumerisch gebruikt worden, en dezelfde waarde hebben in beide talen. Dat wil zeggen: het Akkadisch gebruikt Sumerische logogrammen. Zo werd bijvoorbeeld altijd het eerder benoemde teken gebruikt om 'koning' te schrijven. Dit teken spreken ze in het Sumerisch uit als LUGAL, in het Akkadisch *šarrum* (spreek uit 'sjarroem'). Beide woorden betekenen 'koning'. Om de twee talen uit elkaar te houden schrijven we nu Sumerische woorden met hoofdletters en Akkadische woorden met kleine letters.

Wist je dat...

de aanduiding 'Sumerisch' (net als 'Akkadisch') uit het Akkadisch komt? Het land van de Sumeriërs wordt in het Akkadisch '*māt šumerim*' genoemd, de taal '*šumeru*'. Het Sumerisch is een 'taalisolaat'. Dat betekent dat geen enkele andere taal is verbonden aan deze taal. Je kunt dit vergelijken met het Baskisch, dat nog altijd gesproken en geschreven wordt in Spanje, maar totaal niet lijkt op het Spaans of andere Europese talen.

Opdracht IV

Combineer onderstaande talen met het juiste woord voor 'zoon', op basis van je kennis tot nu toe.

1. Grieks	A. son
2. Latijn	B. mārūm
3. Engels	C. filius
4. Sumerisch	D. DUMU
5. Akkadisch	E. ò υἱός

Wist je dat...

er ongeveer een half miljoen tot een miljoen spijkerschriftteksten bekend zijn? Er zitten waarschijnlijk nog miljoenen teksten in de grond en veel van de teksten die wel al zijn opgegraven, zijn nog niet bestudeerd. Voorlopig is er dus nog genoeg te doen voor onderzoekers! Je kunt op verschillende universiteiten in Nederland talen van Mesopotamië studeren. De opleiding heet meestal Oude Nabije Oosten-studies of Assyriologie.

Opdracht V

Hieronder volgt een aantal stellingen over het spijkerschrift. Welke zijn waar, en welke niet? Verbeter de stellingen die niet waar zijn.

1. Spijkerschrift is een taal.
2. Je kunt alle talen schrijven in het spijkerschrift.
3. Het spijkerschrift lees je van rechts naar links.
4. In het spijkerschrift kun je woorden op meerdere manieren schrijven.
5. Akkadisch was de enige taal geschreven in het spijkerschrift.
6. Het spijkerschrift wordt nog steeds gebruikt in het Midden-Oosten.

Om Akkadisch te kunnen vertalen, moet je niet alleen weten wat de woorden betekenen. Je moet ze ook kunnen lezen en dat is een extra uitdaging door het spijkerschrift. Bij het Grieks moet je bijvoorbeeld eerst het Griekse alfabet omzetten naar het eigen alfabet. Bij het Akkadisch zet je nog een extra stap. Je 'transliterereert', 'normaliseert' en pas daarna vertaal je de tekst.

Opdracht VI

Hieronder volgt een stukje Akkadisch, geschreven in het spijkerschrift. Dit ga je stap voor stap vertalen. Lees de informatie per stap hieronder goed door en vertaal wat hier staat!

Stap 1: transliteratie

De eerste stap is het omzetten van tekens naar voor ons leesbare waarden. Dat wordt 'translitereren' genoemd. Elk teken heeft een eigen transliteratie. Vaak zijn er meerdere mogelijkheden, maar we maken het hier wat eenvoudiger.

Gebruik onderstaande tekenlijst om te vinden welke waarde bij elk teken hoort. Verbind de waarden van de tekens aan elkaar met een streepje, zodat je kunt zien wat de verschillende woorden zijn.

Let op: logogrammen worden met hoofdletters getransliterereerd.

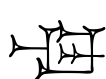
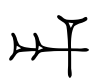
Stap 2: normalisatie

De getranslitereerde tekens maken nog geen woorden. Maak woorden van de getranslitereerde tekenwaardes. Als de waarde van het ene teken eindigt op een klinker en het tweede begint met dezelfde klinker, worden de twee tekens samen één lettergreep en verdwijnt hierdoor een van die klinkers (bijvoorbeeld: 'ba-ar' wordt *bar*). Als het teken een logogram is, zet je het teken om tot een volledig Akkadisch woord.

Stap 3: vertaling

Vertaal de woorden naar een logische Nederlandse zin. Gebruik hiervoor de woordenlijst hieronder. Je zult zien dat je zelf lidwoorden moet toevoegen en je, net als bij veel andere talen, de woordvolgorde moet aanpassen. Ook zul je soms een vorm van het werkwoord 'zijn' moeten toevoegen om een Nederlandse zin te krijgen.

Tekenlijst

	<i>ak</i>		<i>ka</i>
	<i>an</i>		<i>li</i>
	<i>di</i>		<i>sha</i>
	<i>im</i>		

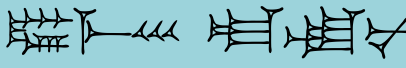
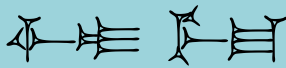
Woordenlijst

<i>lishan</i>	taal
<i>akkadim</i>	van Akkadiërs

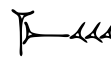
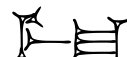
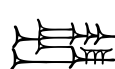
Opdracht VII

Hieronder volgen nog een paar Akkadische zinnen. Vertaal deze naar het Nederlands via bovenstaande stappen en de woorden- en tekenlijst van het Akkadisch hieronder.

Let op: vaak moet je ook een vorm van het werkwoord 'zijn' toevoegen.

1.
2.
3.

Tekenlijst

	<i>a</i>		MESH
	<i>at</i>		<i>na</i>
	<i>i</i>		IN
	<i>ku</i>		<i>nu</i>
	LU ₂		<i>shi</i>
	LUGAL		<i>tu</i>

Woordenlijst

<i>anāku</i>	ik
<i>attunu</i>	jullie (pers. vnw.)
LU ₂	Sumerische woord voor “man”, Akkadisch: <i>awīlum</i> (ī = lange /ie/); meervoud van <i>awīlum</i> = <i>awīlū</i>
MESH	meervoudsteken voor mensen en goden
NIN	Sumerisch woord voor “meesteres”, Akkadisch: <i>bēltum</i> (ē = lange /ee/)
<i>shī</i>	“zij” (vrouwelijk enkelvoud, ī = lange /ie/)

Het alfabet

De ontwikkeling van het alfabet

Het alfabet dat wij gebruiken op school, is het Latijnse alfabet. Er zijn ook alfabetten die andere letters gebruiken, zoals het Griekse of Arabische alfabet. Veel oude talen gebruiken geen letters, zoals we hierboven hebben gezien. De Grieken namen hun alfabet over van de Feniciërs. De Feniciërs hadden een medeklinkeralfabet, wat betekent dat ze geen aparte tekens voor klinkers hadden. Dat is best ingewikkeld: een Nederlands woord zonder klinkers, zoals 'stl', zou daardoor 'stoel', 'stal', 'steel' en nog meer kunnen betekenen. De Grieken hebben de klinkers als tekens aan het alfabet van de Feniciërs toegevoegd. Door het alfabet was het een stuk makkelijker om te kunnen schrijven. Bij het spijkerschrift moet je honderden tekens uit je hoofd kennen en nu kon je met 24 letters jezelf uitdrukken!

Het alfabet ontwikkelde zich waarschijnlijk rond de 16e of 15e eeuw v.Chr. en was afgeleid van het Egyptische hiërogliefenschrift. Er wordt gedacht dat mensen die werkten voor de Egyptische farao's als slaven of mijnwerkers en een Semitische taal spraken, hun eigen alfabet ontwikkelden. Dit alfabet ontwikkelde zich tot het Fenicische alfabet.

Wist je dat...

medeklinkeralfabetten een aantal medeklinker-tekens, zoals de waw en yod, gebruikt om aan te geven dat er een klinker gelezen moet worden? Dit worden 'leesmoeders' genoemd.

Latijn	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T
Vroeg-Latijn	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T
Vroeg-Grieks	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T
Fenicisch	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T
Vroeg-Aramees	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T
Nabatees	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T
Vroeg-Arabisch	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T

Afb. 4 De ontwikkeling van het Fenicische alfabet naar verschillende alfabetten

De Griekse kolonisten namen hun alfabet mee bij het stichten van kolonies in Italië. Zo kwam het alfabet ook bij de Romeinen terecht, die het vervolgens veranderden in het Latijnse alfabet. In afbeelding 4 zie je de ontwikkeling van het Fenicische alfabet naar het Griekse en vervolgens Latijnse alfabet, en ook van het Fenicische alfabet naar het Aramese en het Arabische alfabet.

Het Aramees

Het Aramese alfabet is net als het Griekse alfabet afgeleid van het Fenicische alfabet en ontstond aan het einde van de 9e eeuw v.Chr. Het Aramees is een Semitische taal en wordt van rechts naar links geschreven. Andere Semitische alfabetten zijn afgeleid van het Aramese alfabet, zoals het Arabische en Syrische alfabet. Het Aramese alfabet bestaat uit 22 letters en wordt voor veel Aramese dialecten gebruikt.

Het alfabet van het Rijksaramees zie je in de tabel hiernaast. In de eerste kolom zie je hoe de letters worden genoemd, zoals 'alfa' in het Grieks, en in de laatste hoe je deze uitspreekt, bij de Griekse alfa een 'a'.

Wist je dat...

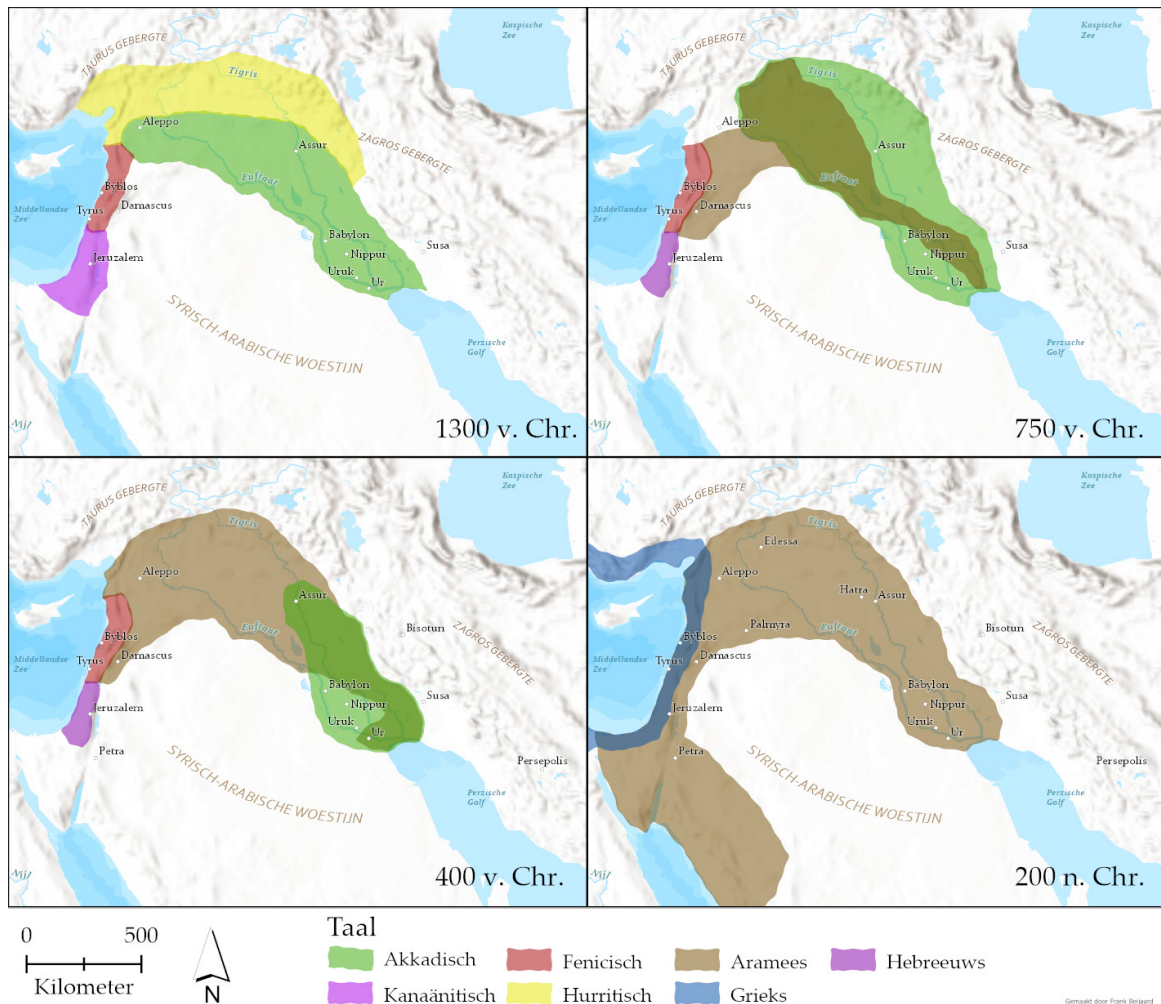
het Aramees nog steeds gesproken wordt? In regio's van het huidige Turkije, Syrië, Irak worden verschillende dialecten van het Aramees gesproken. Helaas worden deze dialecten met uitsterven bedreigd, omdat ze vooral door de oudere generaties gesproken worden.

Naam van de letter	Letter	Uitspraak
Ālaph	𐤀	a, e
Bēth	𐤁	b, v
Gāmal	𐤂	g
Dāleth	𐤃	d
Hē	𐤄	h
Waw	𐤅	w, o, u
Zayin	𐤆	z
Ḥēth	𐤇	ḥ (als in ch)
Ṭēth	𐤈	ṭ (de t als in get)
Yodh	𐤉	y, j, i, e
Kāph	𐤊	k, x
Lāmedh	𐤋	l
Mem	𐤌	m
Nun	𐤍	n
Samekh	𐤎	s
Ayin	𐤏	ʿ
Pē	𐤐	p, f
Tsādhē	𐤑	ts
Qoph	𐤒	q
Rēsh	𐤓	r
Shin	𐤔	sh
Tau	𐤕	t

Opdracht VIII

1. Schrijf je naam in het Aramese alfabet (let op: je schrijft het Aramees van rechts naar links). Gebruik hiervoor het alfabet van bovenstaande tabel.
2. Welke verschillen vallen je op wanneer je je naam in het spijkerschrift of alfabet schrijft?

Het Aramees werd als lingua franca gebruikt en was ook de officiële taal van het Nieuw-Assyrische, Nieuw-Babylonische en Achaemenidische Rijk. Dit *Rijksaramees* werd van de 8e tot en met de 4e eeuw ook gebruikt als internationale *diplomatieke* taal waarin machthebbers in Mesopotamië, Perzië, Iran, de *Levant*, delen van Klein-Azië en het Arabisch schiereiland met elkaar communiceerden. Ook daarna, in de Griekse en Romeinse periodes, werd er nog veel Aramees gesproken. In deze tijd valt op dat er veel verschillende Aramese dialecten waren in het Midden Oosten.

Afb. 5 De verspreiding van talen in het Oude Midden Oosten

Er zijn verschillende manieren waarop we kunnen zien dat het Aramees als lingua franca gebruikt werd. Zo wordt er in een Akkadische brief verwezen naar een Aramese brief uit Tyrus (huidig Libanon) aan de Assyrische koning Tiglat-Pileser III (huidig Irak) en is er een brief van Adon, een koning uit Kanaän, aan de farao in Egypte gevonden, geschreven in het Aramees. Zelfs zijn er Aramese brieven aan de Perzische overheid gevonden in Bactrië (huidig Afghanistan). Ook zijn er verhalen uit de Bijbel bekend, waarin mensen van verschillende volken met elkaar in het Aramees communiceerden. Daarnaast werd het Aramees gebruikt binnen de religie om de goden te eren. Verder zien we dat de invloed van andere talen terug te zien is in het Aramees, door bijvoorbeeld leenwoorden.

Wist je dat...

Aramees waarschijnlijk de moedertaal van Jezus was? In de Bijbel lezen we dat Jezus opgroeide in Nazareth in het noorden van het huidige Israël, waar Aramees werd gesproken.

Opdracht IX

In de Bijbel wordt meerdere keren genoemd dat mensen van verschillende volken Aramees met elkaar spreken. Lees twee onderstaande voorbeelden en beantwoord vervolgens de vragen.

In 701 v.Chr. komen gezanten van de Assyrische koning Sanherib naar Jeruzalem en ze onderhandelen met de Judese koning Hizkia:
“Toen zeiden Eljakim, de zoon van Hilkia, Sebna en Joah tegen de commandant: Spreek toch Aramees tegen uw dienaren, want dat verstaan wij. Spreek met ons geen Judees ten aanhoren van het volk dat op de stadsmuur is.” (2 Koningen 18:26)

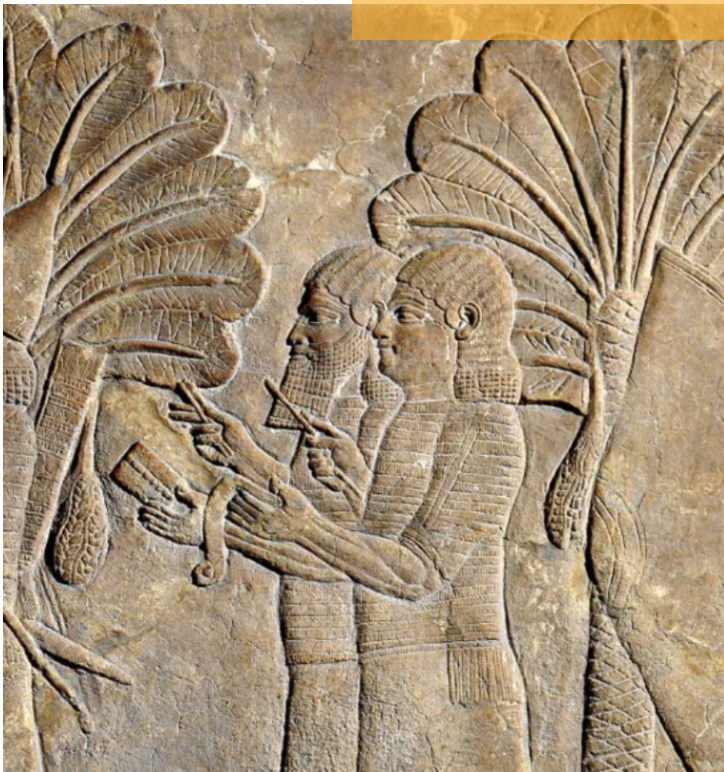
In 604 v.Chr. praten de Chaldeeën (een Aramees sprekend volk) met koning Nebukadnezar II van het Neo-Babylonische Rijk:
“In het tweede regeringsjaar van Nebukadnezar had Nebukadnezar dromen. Daardoor werd zijn geest verontrust en was het met zijn slaap gedaan. Toen zei de koning dat men de magiërs, de bezweerders, de tovenaars en de Chaldeeën moest roepen om de koning zijn dromen bekend te maken. Zij nu kwamen en gingen vóór de koning staan. De koning zei tegen hen: Ik heb een droom gehad, en mijn geest is zo

verontrust dat ik die droom wil weten. Toen spraken de Chaldeeën tot de koning, in het Aramees: O koning, leef in eeuwigheid! Vertel uw dienaren de droom, dan zullen wij de uitleg ervan te kennen geven.” (Daniël 2:1–4)

1. Leg uit dat het Aramees in deze voorbeelden als lingua franca fungeert. Citeer daarbij de zinnen waaruit dat blijkt.
2. Wordt het Aramees in beide passages gebruikt als diplomatieke taal? Beargumenteer je antwoord.
3. Alle voorbeelden van het Aramees als lingua franca zijn geschreven bronnen. Op welke manier is het kunnen spreken van een lingua franca verschillend van het schrijven van deze taal?

Wist je dat...

de tekst uit Daniël 2:1–4 in het Hebreeuws is geschreven, maar dat de tekst met de zin “O koning, leef in eeuwigheid! Vertel uw dienaren de droom, dan zullen wij de uitleg ervan te kennen geven” echt overgaat naar het Aramees?

Afb. 6 Uitsnede van een reliëf, schrijvers met papyrus en klei

Wist je dat...

het Rijksaramees ook wel Egyptisch-Aramees wordt genoemd? Door het droge klimaat blijven papyri – een materiaal waarop werd geschreven – daar goed bewaard en daardoor werden er eerst vooral voorbeelden van het Rijksaramees in Egypte gevonden. Inmiddels zijn er meer teksten uit andere gebieden bekend.

Opdracht X

1. Het Aramees werd op papyrus of perkament geschreven en Akkadisch op klei of een wastablet. Leg uit hoe je deze twee verschillende materialen terugziet in afbeelding 6.
2. Hoe kan het dat we veel kleitabletten met Akkadisch hebben, maar zo weinig teksten in het Aramees?
3. Veel Aramese brieven zijn gevonden in Egypte. Leg uit waarom dit een vertekend beeld geeft van de overgeleverde Aramese teksten.

Opdracht XI

Tegenwoordig worden er nog steeds meerdere dialecten van het Aramees gesproken. Eén daarvan is het Syrisch (Suryoyo/Turoyo), dat gesproken wordt door een minderheid in het zuidoosten van Turkije en in het noordoosten van Syrië. Hieronder staan een aantal moderne woorden in het Syrisch. Spreek de woorden hardop uit en vul de onderstaande tabel in.

Woord in het Syrisch	Op welk Nederlands of Engels woord lijkt het?	Wat betekent het?
batrito		
reklam d'telefizyon		
bira		
numro d'telefon		
wirus		

Afsluitende opdracht

Als we kijken naar de talen die tegenwoordig over de hele wereld gesproken worden, zijn er zeven talen die op 75% van het aardoppervlak worden gesproken. Deze zeven talen zijn: Arabisch, Chinees, Engels, Frans, Portugees, Russisch en Spaans.

1. In verschillende gebieden zijn er verschillende *linguae francae*. Leg uit hoe dat zo is gekomen voor één taal naar keuze. Je mag hierbij de (recente) geschiedenis gebruiken.
2. Een eeuw geleden stond het Nederlands ook in de top van officiële talen ter wereld, omdat het de officiële taal was in de vroegere Nederlandse koloniën. Betekent dit dat het Nederlands toen een *lingua franca* was? Beargumenteer je antwoord.
3. Op verschillende momenten in de geschiedenis waren er verschillende *linguae francae*. Het Latijn wordt bijvoorbeeld vandaag niet meer gesproken, terwijl het in de oudheid en ook daarna een belangrijke taal was. Leg uit waarom politiek belangrijk is voor het blijven bestaan van een *lingua franca*.

Begrippenlijst

<i>Alfabet</i>	Schriftsysteem dat bestaat uit tekens die elk staan voor één letter
<i>Determinatief</i>	Teken dat aangeeft tot wat voor soort groep een woord hoort waar het teken bij staat, bijvoorbeeld voor plaatsnamen, voorwerpen van hout of godennamen
<i>Diplomatie</i>	Overleg tussen twee groepen om een doel te bereiken, dat kan tussen vertegenwoordigers van verschillende landen zijn
<i>Lettergreep</i>	Teken dat staat voor een lettergreep zoals 'la' of 'us'
<i>Levant</i>	Regio aan de Middellandse Zee van de huidige landen Cyprus, Israël, Jordanië, Libanon, Palestina en Syrië
<i>Lingua franca</i>	Een taal die wordt gebruikt voor de communicatie tussen mensen met een andere moedertaal
<i>Logogram</i>	Teken dat staat voor een compleet woord
<i>Mesopotamië</i>	Het gebied tussen de rivieren de Eufraat en de Tigris
<i>Rijksaramees</i>	Variant van het Aramees dat in grote delen van het Midden Oosten gebruikt werd als internationale diplomatieke taal
<i>Schriftsysteem</i>	Systeem om taal schriftelijk weer te geven, bijvoorbeeld het alfabet
<i>Semitische taal</i>	Gesproken en geschreven taal die tot Semitische taalfamilie behoort, met talen die voornamelijk in het Midden Oosten voorkomen; zowel Akkadisch als Aramees als Arabisch zijn Semitische talen
<i>Spijkerschrift</i>	Schriftsysteem dat bestaat uit honderden tekens die qua vorm lijken op spijkers, waarbij elk teken staat voor een lettergreep, een logogram of een determinatief

Lesbrief Linguae Francae Antiquae

Auteurs: Hanna Hoogenraad en Bas Wagenaar

Met medewerking van: Michèle Meijer en Nolke Tasma

Redactie: Riens de Boer, Kristel Henquet, Inger Kuin en Kokkie van Oeveren

Ontwerp en vormgeving: Tineke Rooijackers | <https://www.tineketekent.nl>

Uitgegeven door: Stichting Zenobia | <https://www.stichtingzenobia.nl>

Deze lesbrief is tot stand gekomen met financiering door

Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap “Ex Oriente Lux”.

Deze lesbrief maakt deel uit van de module Een Mesopotamische Odyssee, geschreven door Hanna Hoogenraad en Bas Wagenaar en onder redactie van Riens de Boer, Kristel Henquet, Inger Kuin en Kokkie van Oeveren.

Voor deze publicatie is waar mogelijk gebruikgemaakt van rechtenvrije afbeeldingen. Voor het gebruik van de andere afbeeldingen is toestemming gevraagd aan de rechthebbende. Mocht uw afbeelding desondanks onrechtmatig gebruikt zijn, neem contact op met de redactie via info@stichtingzenobia.nl.

Deze lesbrief is gepubliceerd onder de Creative Commons licentie CC BY-NC-ND. Werk gepubliceerd onder deze licentie mag voor niet-commerciële doeleinden worden hergebruikt en gedeeld, mits er niets aan het werk veranderd wordt.

